

№ 07 (876)
Люты 2022 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

kazeta.by

bfk.by

21 лютага – Дзень роднай мовы!

«За беларускай мовай не хочуць прызнаць самастойнасці і самабытнасці. Не хочуць пагадзіцца з думкай, што на гэтай мове можна выказаць усе рухі чалавечай душы і даць любую літаратурную форму. Я сваёй кніжачкай хацеў паказаць, што ўсё гэта магчыма. А для гэтага трэба было беларускую мову паставіць побач з еўрапейскімі мовамі».

Максім БАГДАНОВІЧ

Адна няспраўджаная мара...

У № 11 часопіса «Наша гісторыя» за 2021 год быў надрукаваны артыкул Паліны Качатковай «Драма Максіма», прысвечаны гісторыі сям'і Максіма Багдановіча, дзе ў тым ліку згадалася і пытанне аб перапахаванні паэта. На старонках згаданага часопіса часта ставяцца няпростыя пытанні, што прыцягваюць чытача да пошуку адказаў на іх і выклікаюць дыскусію, чаго нам так не хапае ў «Краязнаўчай газеце».

Гаворка ў згаданым артыкуле ідзе аб ідэі перапахавання астанкаў (праху) Максіма Багдановіча, а дакладней, пра перанос іх з Ялты ў Мінск. Я ж раскажу ўжо не пра ідэю, а пра спробу, што адбылася ў 1981 – 1992 гг. Упэўнены, што для многіх падасца dziўным, але справу пераносу праху М. Багдановіча распачаў ЦК Кампартыі Беларусі па ініцыятыве яго аддзела культуры. Пра гэта добра ведалі старшыні ўсіх творчых саюзаў БССР у 1981 – 1985 гг., якія атрымалі запыт ЦК КПБ аб мэтазгоднасці такой акцыі. Усе творчыя саюзы падтрымалі ініцыятыву ЦК КПБ (менавіта так). Адпаведна існуючым на той час правілам без абмеркавання на Сакратарыяце ЦК КПБ такая ініцыятыва не мела б сілы. А гэта азначала, што згода даў сам першы сакратар ЦК Пётр Машэраў (дакладней, згода на прапрацоўку ідэі, але не на сам перанос).

Выключэннем у агульнай згодзе творчых саюзаў стаў Саюз пісьменнікаў БССР. ЦК атрымаў асабісты ліст ад намесніка старшыні саюза Івана Шамякіна, дзе гаварылася (перадаю па памяці): да Ялты недалёка, кожны год мы ездзім адпачываць на курорты ў Крым і бываем на магіле Багдановіча, ушаноўваем яго памяць і г.д. Не ўдакор Івану Пятровічу, хто ж думаў, што праз нейкі час усё будзе па-іншаму.

Адначасова Міністэрства культуры БССР атрымала даручэнне прапрацаваць усе пытанні перапахавання слаўнага сына

Беларусі з ялцінскімі і крымскімі ўладамі. З гэтай мэтай у Крым двойчы выязджала група адказных работнікаў ЦК КПБ, Міністэрства культуры, Саюза пісьменнікаў БССР, якую ўзначальваў першы намеснік міністра культуры. У выніку па ўсіх складаных пытаннях перапахавання была атрымана згода ўладаў горада і вобласці. (Дадам шчыра, складаней за ўсё было пераканаць мясцовую суполку беларусаў.)

Вынікам праведзенай папярэдняй працы стаў афіцыйны ліст урада Беларускай ССР да ўрада Украінскай ССР аб маючым адбыцца перапахаванні з просьбай аб зняцці магілы М. Багдановіча з паддзяржаўнай аховы (спецыяльнага Спіса ахоўваемых помнікаў гісторыі; рэгістрацыйны нумар 544), на што таксама была атрымана згода (адказ СМ УССР ад 17.08.1990 г.).

Аб'ём артыкула не дазваляе спыніцца на больш дробных дэталях гэтай складанай справы, якія давялося вырашаць на працягу 1981 – 1992 гг. Гэта і вывучэнне карт сейсмічных зрухаў пад час землятрус 1927 г., і пытанні транспарціроўкі авіяцыйнай, і выбару месца для пахавання. Што да апошняга, то была вызначана вольная пляцоўка Вайсковых могілак побач з Янкам Купалам і Якубам Коласам (у яго выбары прымаў непасрэдны ўдзел сакратар ЦК КПБ А. Кузьмін).

Безумоўна, толькі адно пытанне хвалевала ўсіх далучаных да справы пераносу праху М. Багдановіча больш за ўсё (як цяпер, так і

35 гадоў таму): а што калі..., калі камісія, у складзе якой павінны быць і археолаг, і антраполог, і генетык, не знойдзе астанкаў паэта? Што рабіць, бо мы згубім нават сімвалічную магілу Багдановіча ў Ялце?

У гэтым месцы дазвольце спасылца на мае ўласныя пачуцці, пачуцці чалавека пакалення людзей (сённяшняга яшчэ), якія марылі (і мараць) аб выкананні апошняга запавету беларуса-патрыёта Максіма Багдановіча – быць пахаваным на роднай зямлі. Так, можа быць, што ўся наша шматгадовая праца не дасць жаданага выніку. Са смуткам і жалем мы павінны перад Максімам павініцца і зрабіць адзінае, што можам цяпер: стварыць два сімвалічныя месцы яго пахавання – у Ялце і на Радзіме, побач з Купалам і Коласам, аб'яднаўшы гэтую Вялікую Тройцу ў адзіны сімвал беларускасці.

Уладзімір ПІЛЕП

P.S. Між іншым, у 1991 г. Саюз пісьменнікаў Беларусі ў асобе яго старшыні Васіля Зуенка таксама падтрымаў ідэю перапахавання М. Багдановіча. Ліст у падтрымку гэтай ідэі ў 1991 г. падпісалі некалькі дзясяткаў вядомых дзеячаў культуры: пісьменнікі – В. Быкаў, Р. Барадулін, Н. Гілевіч, А. Мальдзіс, В. Іпатава, У. Паўлаў, А. Траяноўскі, А. Ліс, П. Макаль, Я. Пархута, Л. Дайнека і інш.; навукоўцы – Р. Гарэцкі, У. Кохан, М. Ткачоў, В. Шматаў, Л. Дзягілеў, Г. Кахановіч, В. Каваленка, У. Гніламедаў, В. Чамярыцкі, Г. Кісялёў, Я. Шунейка, М. Раманюк, Г. Сокалаў-Кубай, В. Скалабан, А. Сабалеўскі і інш.; мастакі – А. Марачкін, В. Шаранговіч, В. Цвірка, А. Агуновіч, Р. Сітніца, Я. Ждан, І. Стасевіч, А. Кашкурэвіч; дзеячы тэатра і кіно – С. Станюта, В. Тураў, Л. Давідовіч, Ю. Марухін, В. Дашук, В. Манаеў, З. Белавосцік, Т. Мархель і інш.

Помнік Максіму Багдановічу ў Мінску

Народны паэт будзе ўшанаваны ў нацыянальнай скарбніцы

Як можна будзе пашырыць свае веды пра Якуба Коласа ў яго юбілейны год? Як убачыць віртуальную рэканструкцыю дамоў, дзе жыў народны пясняр?

Пра гэта 4 лютага ішла гаворка ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі на круглым сталю, прысвечаным 140-годдзю з дня нараджэння народнага паэта Якуба Коласа і 100-годдзю Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

Пад час сустрэчы адбылася прэзентацыя юбілейных мерапрыемстваў, былі абмеркаваны перспектывы супрацоўніцтва Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа з НББ, устаноўмі адукацыі і турыстычнымі фірмамі.

Дырэктар літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа Ірына Мацяс і яго навуковыя супрацоўнікі Аляксандр Крывявіч, Вольга Наважылава і Іван Дубовік падзяліліся разнастайнай інфармацыяй, якая знаёміць з дзейнасцю музея па пашы-

рэнні ведаў пра беларускага класіка.

Дом-музей Коласа з'яўляецца цэнтрам культурнага жыцця, захоўвае дух свайго часу і падтрымлівае атмасферу гасціннасці і сардэчнасці. Музей мае плошчу 319 кв.м і ўключае 10 экспазіцыйных залаў, у дзвюх з якіх захаваны прыжыццёвы інтэр'ер пакояў дома Якуба Коласа: працоўны кабінет і спальня.

Сёлетая музей прапануе наведвальнікам лекцыі пра жыццёвы і творчы шлях класіка; разнастайныя праекты: квэст-гульні па экспазіцыі музея «Таямніцы дома Песняра», інтэрактыўную гульні «Жыццё па Коласу»; цыкл творчых мерапрыемстваў: літаратурны чацвер, сустрэчы з творчай інтэлігенцыяй у ДOME-музеі Коласа; спецпраекты музея: «У дзень вяселля – у музей», «Выпускны ў ДOME Коласа»; літаратурна-музычныя вечары «Кватэрнік у дзядзькі Якуба» – сустрэчы з таленавітымі паэтамі, музыкантамі.

Школьнікам, студэнтам, настаўнікам будзе прапанавана здзейсніць экскурсію па мясцінах, звязаных з дзейнасцю Якуба Коласа. З дапамогай турыстычных фірмаў можна будзе наведаць Акінчыцы, дзе нарадзіўся пісьменнік, а таксама Смольню, Альбуць, Ласток і іншыя мясціны. Філіял музея «Мікалаеўшчына» нават прапануе экскурсіюны маршрут «Акінчыцы – Альбуць – Смольня», паход выхаднога дня «Свет раслін на службе сям'і», збор лекавых раслін, кансультацыі траўніка.

Нацыянальная бібліятэка і Дом-музей Коласа падпісалі пагадненне аб супрацоўніцтве ў межах святкавання юбілею народнага песняра.

«Цягам года ў Нацыянальнай бібліятэцы адбудуцца супольныя мерапрыемствы разам з літаратурным музеем, пройдуць канферэнцыі, круглыя сталы, лекцыі коласазнаўцаў для шырокай публікі, – паведаміў намеснік генеральнага дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі Аляксандар Суша. – Змогуць ад-

Аксана Книжнікіца і Ірына Мацяс

быцца шматлікія выставачныя мерапрыемствы з прадастаўленнем выданняў Якуба Коласа, дэманстраваннем рукапісаў народнага песняра, музычных дакументаў, нотных запісаў песень на вершы народнага паэта. Будуць запланаваныя музейна-педагагічныя заняты адукацыйна-выхаваўчага характару.

Нацыянальная бібліятэка валодае вялікімі рэсурсамі, звязанымі з творчасцю Коласа. У сховішчах галоўнай скарбніцы краіны захоўваецца першая яго кніга «Другое чытанне для дзяцей і юнацтва», тут зберагаюцца каля 100 выданняў Коласа, 70 аўдыявізуальных дакументаў, каля 200 нотных запісаў музычных твораў, вялікая колькасць мастацкіх твораў (вядомых маста-

коў-графікаў В. Шаранговіча, Г. Паплаўскага і іншых), 42 аўтарэфераты кандыдацкіх дысертацый айчынных навукоўцаў на тэмы творчасці Якуба Коласа.

Асабліва ўвага будзе нададзена педагагічнаму аспекту спадчыны Якуба Коласа, бо ён пачынаў сваю працу як педагог, потым перайшоў да літаратурнай і навуковай дзейнасці, – адзначыў А. Суша.

10 гадоў таму, да 130-годдзя Янкі Купалы і Якуба Коласа, Нацыянальная бібліятэка рыхтавала віртуальны праект на сваім партале, прысвечаны творчасці літаратурных класікаў. Такі праект можа быць адноўлены і сёлета.

Эла ДЗВІНСКАЯ, фота аўтара

На тым тыдні...

Ратуемся спадчынай

✓ 7 лютага ў Музеі гісторыі тэатральнай і музычнай культуры пачала працу выстава «**Чароўныя мелодыі гліны**». У Беларусі ганчарства вядома яшчэ з часоў неаліту, і першыя вырабы былі створаны ўручную, без наступнай тэрмічнай апрацоўкі. Як самастойнае рамяство ганчарства існуе на беларускіх землях пачынаючы з X стагоддзя, калі з'явіліся першыя ганчарныя кругі. На выставе наведвальнікі змогуць пабачыць рабуну, паліваную і чорназдакшчэную кераміку з фондаў гісторыка-культурнага музея-запаведніка «Заслаўе», у якім захоўваецца больш як 700 экспанатаў. Вырабы з гліны былі створаныя ў розны час беларускімі майстрамі ў народнай і сучаснай тэхніках. Выстава працуе па 13 сакавіка.

✓ У Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі 8 лютага адбылася прэзентацыя двух выданняў, прысвечаных **Буквару**. Першая ў свеце кніга пад назвай «**Буквар**» была выпушчана беларускай друкарняй больш за 400 гадоў таму. Выдавецтва «Беларусь» сёлета выпусціла фундаментальную працу Аляся Сушы «**Беларускі Буквар**», у якой шырока прадстаўлена тысячагадовая гісторыя галоўнай кнігі для навування грамадзе: ад старажытнасці і з'яўлення пісьменства ў Беларусі ажно да нашых дзён. На падставе тысяч архіўных і апублікаваных крыніц з розных краін (Аўстрыі, Вялікабрытаніі, Германіі, Даніі, Ірландыі, Італіі, ЗША, Латвіі, Літвы і інш.) атрыманая каазацка, па якіх падручніках вучыліся нашы продкі, як пачынаўся шлях да ведаў розных пакаленняў беларусаў, якія сімвалы і вобразы ўкладваліся ў змест пачатко-

вай адукацыі ў мінулым. Багата ілюстраваная кніга «Вынаходства Буквара ў Беларусі» таксама аўтарства А. Сушы выдадзена ў серыі «Беларуская дзіцячая энцыклапедыя». У ёй у даступнай форме можна даведацца пра першыя кнігі, якія не толькі садзейнічалі навуцанню грамадзе, але і выхаванню агульначалавечых каштоўнасцяў. З яе можна даведацца пра галоўныя сімвалы народа і адметнасці нацыянальнай культуры, а таксама здабыткі і дасягненні дзяржавы.

✓ 9 лютага ў Гродзенскай выставачнай зале адкрылася выстава «**Краіна любяча мая**» вядомага беларускага фатографа Анатоля Дрыбаса. На ёй прадстаўлены 6 панарамных фатаздымаў самых розных куткоў Беларусі: Браслаўшчыны, Лагойшчыны, Міншчыны. Асноўная частка кампазіцыі – пейзажныя фатаграфіі. Працуе выстава да 8 сакавіка.

✓ Нацыянальны цэнтр сучасных мастацтваў запрашае на выставу «**Міхаіл Савіцкі і яго вучні**», прысвечаную 100-годдзю з дня нараджэння мастака, адкрыццё якой адбылося 9 лютага. У будынку Нацыянальнага цэнтра сучасных мастацтваў на Някрасава, 3 калісьці працавалі Творчыя акадэмічныя майстэрні жывапісу, графікі і скульптуры, створаныя па ініцыятыве М. Савіцкага. За час існавання ў іх навучаліся больш за 70 маладых мастакоў. «Рай для мастакоў», «ідэальная сітуацыя» – так сёння кажуць мастакі, якія працавалі тут калісьці. НЦСМ сабраў творы дзевяці вучняў М. Савіцкага, стажораў Творчых акадэмічных майстэрняў: Аляксандра Сушы, Рамана Заслонова, Аляксандра Ксандзова, Віктара Альшэўскага, Ігара Бархаткова, Сяргея Шэмета, Уладзіміра

Кожуха, Уладзіміра Ганчарука, Аляксандра Фралянкова.

Пабачыць гэтыя творы можна да 3 красавіка.

✓ 10 лютага ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі адкрылася выстава «**Скрозь стагоддзі**», прысвечаная 500-годдзю «Малой падарожнай кніжкі» Францыска Скарыны, арганізаваная бібліятэкай сумесна з Беларускай дзяржаўнай акадэміяй мастацтваў. На ёй прадстаўлены работы студэнтаў, магістрантаў і выкладчыкаў акадэміі, выкананых у тэхніцы высокага друку і камп'ютарнай графікі, напоўненых эксперыментамі ў межах традыцыйных формаў шрыфтавай графікі і эстэтыкай старажытнай першакрыніцы. Дэкан факультэта дызайну і дэкаратыўна-ужытоковага мастацтва Усевалда Свентахоўскага аднавіў шрыфты па матывах скарынаўскіх, стварыў наборы літар для высокага друку тыпаграф-

скімі фарбамі. Прарэктар акадэміі мастацтваў Андрэй Васілеўскі распрацаваў факсімільныя адбіткі тытульных аркушаў выдання. Ва ўнісон тэме гуцаць графічныя вобразы старажытных рэалій старшага выкладчыка факультэта сацыякультурных камунікацый Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, мастака-графіка Усевалда Швайбы – пяро, шрыфтавыя кампазіцыі, лацінскія іншасказанні, сярэднявечныя каларыт, цюрбаны і армілярныя сферы. Творцы пераасэнсоўваюць кніжную спадчыну не толькі ў графіцы, але і ў жывапісе. Мастак і выкладчык акадэміі Станіслаў Сугінтас прадставіць жывапісныя трыпці «Шлях Першадрукар», створаны менавіта да юбілею беларускага кнігадрукавання. Дапаўняюць экспазіцыю выданні, прысвечаныя дзейнасці першадрукара, даследаванні і факсімільна ўнікальнага зборніка для падарожнікаў, а таксама паштоўкі з серыі «Мастацкая Скарыніна» з фондаў НББ.

Выстава будзе доўжыцца да 1 красавіка.

✓ У Баранавічым краязнаўчым музеі 11 лютага адкрылася выстава «**Гісторыя аднаго мястэчка**» мастака, дырэктара мясцовай мастацкай школы Анатоля Лабкоўскага. Сям'я, вёска, прырода – асноўныя тэмы творчасці Лабкоўскага. Яго карціны захоўваюць цёплы вобраз роднага горада, населенага дзіўнымі жыхарамі, з якімі адбываюцца штодзённыя маленькія цуды.

Экспазіцыя працуе ў выставачнай зале музея да 27 лютага.

Скарыстаная інфармацыя Музея гісторыі тэатральнай і музычнай культуры, Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, Гродзенскай выставачнай залы, Нацыянальнага цэнтра сучасных мастацтваў, Баранавіцкага краязнаўчага музея.

Пагавары са сваёй бабуляй

У адной з этнаграфічных экспедыцый давялося быць сведкам цікавай сцэнкай. Бабуля ахвотна адказвала на нашы пытанні, надзвычай цікава распавядала пра мясцовую святую крыніцу, прыгадала легенды і неверагодныя здарэнні вакол яе. А побач, з непрыхваваным на твары здзіўленнем словы жанчыны слухала яе дачка, кабета сталага веку, якая прыехала праведзець маму з горада. Урэшце яна не вытрымала і запыталася: «Мама, чаму ты нам пра гэта ўсё не расказвала?» «Дык вы ж і не пыталіся», – адказала бабуля.

На жаль, сітуацыя непаразумення паміж вясковымі бацькамі і іх дзецьмі, якія стала жывуць у горадзе, – даволі тыповая з’ява для сучаснага беларускага грамадства, абумоўлена шэрагам сацыяльна-культурных прычын. Для Беларусі 1960–1970-я гады сталі часам імклівай урбанізацыі, калі вясковая моладзь у пошуках «лепшай долі» масава пакнула ся ў гарады. Больш за тое, бацькі самі выпраўлялі сваіх дзяцей з вёскі, бо з лішкам зведалі нішчымнага калгаснага жыцця ў паваяныя гады, калі за цяжкую, жыльную працу нават не плацілі грошы, а разлічваліся «трудоаднямі» – натуральнай прадукцыяй (жытам, бульбай), якую выдавалі напрыканцы года. Калгаснікі нават не мелі пашпарту і не маглі пакінуць вёску па сваім уласным жаданні. Такое права меў маладзён, які пайшоў служыць у армію, альбо тых, хто ехаў на вучобу ў горад. Калі ж абмежаванні на выезд з вёскі былі знятыя, то плыны ахвотных трапіць у «гарадскі рай» стала няспынай. У выніку ўсяго толькі за 20 гадоў структура насельніцтва Беларусі карэнным чынам змянілася. Калі ў 1959 г. гараджане складалі каля 31% усіх жыхароў краіны,

то ў 1979 г. – ужо прыблізна 55%, а на сённяшні дзень – амаль 78% насельніцтва. Па ўзроўні ўрбанізацыі цяперашняя Беларусь пераўзыходзіць усіх сваіх суседзяў, а таксама такія краіны, як Аўстрыя, Ірландыя, Італія, Партугалія, Венгрыя.

Здавалася б, у павелічэнні гарадскога насельніцтва нічога страшнага няма, бо гэта заканамерная сусветная тэндэнцыя. Але справа ў тым, што імклівая ўрбанізацыя ў Беларусі адбылася практычна пры жыцці аднаго пакалення. Сельская моладзь трапіла ў горад з абсалютна іншымі культурнымі нормамі і практыкамі, дзе беларуская мова і сацыяльныя нормы вёскі не шанаваліся. Адаптацыя ў гарадскія умовы (быць «как все») вымагала адмаўлення ад тых жыццёвых каштоўнасцяў, што былі прырытэтнымі для вясковых бацькоў. Гэта не магло не прывесці да хуткага разбурэння культурных стэрэатыпаў, выпрацаваных стагоддзямі. Гублялася сацыяльная памяць, а значыцца, і тая глеба, на якой натуральным чынам фарміруецца разнастайнасць культурных узораў, што перадаюцца ад бацькоў да дзяцей. Невыпадкова, што менавіта ў гэты час узнікае маральная праблема ўзаемаадносінаў паміж бацькамі, якія засталіся ў вёсцы, і іх дзецьмі, якія звязалі свой лёс з горадам і выракліся са сваіх родных людзей. «*А тады старых дагадаваць трэба было, матку дагадаваць. Эта цяпер кінуй і паехаў, а тады ж неяк стыдна было, гэта пазор быў, каб сын кінуй матку ці бацьку таго*». Фальклорны жанр «народнага рамаса», дзе праблема бацькоў-дзяцей даволі шырока прадстаўлена, асабліва акцэнтуюе ўвагу на кантрасце паміж высокім сацыяльным статусам, які атрымалі выхадцы з вёскі ў горадзе, і іх маральнай дэградацыяй: «*Дачка – пра-*

курорам, сыночак – маёрам, / А старая маці сядзіць пад заборам».

Легенды, паданні, абрады, песні, вясковыя гісторыі і звычай падаваліся ў беларускім савецкім горадзе нейкім анахронізмам, што не меў ніякага сэнсу ў здабыванні гарадской мары – кватэры, дачы, машыны. Калі хто і цікавіўся падобнымі рэчамі, дык гэта хіба толькі прафесіяналы вузкага профілю – этнаграфы ды фалькларысты. Але раптам адбыліся нечаканыя і парадасальныя змены...

Калі Беларусь стала незалежнай і суверэннай краінай, памяць і досвед вясковых дзядоў сталі надзвычай запатрабаванымі сярод іх унікаў. І гэта была і ёсць не простая цікавасць гарадской моладзі да нейкай там вясковай экзатыкі. «Хто мы? Адкуль мы? Чым рознімся ад іншых?» – гэтыя пытанні, што арганічна ўзніклі ў постсавецкую эпоху, зрабілі бестселерамі кнігі па гісторыі і этнаграфіі Беларусі, а колькасць фальклорных гарадскіх гуртоў пераўзыйшла іх колькасць на вёсцы. Гісторыя, этнаграфія, фалькларыстыка раптоўна перасталі быць сфераю намагання толькі акадэмічных спецыялістаў. Краязнаўчы рух па ўсіх напрамках стаў адметнаю рысай беларускага культурнага ландшафту на пераломе тысячагоддзяў. Аказалася, што ў этнаграфічнай экспедыцыі моцны эффектыва працаваць разам гісторыкі, біёлагі, філолагі і камп’ютаршчыкі – была б толькі шчырая цікавасць да сваёй агульнай спадчыны. Разам з тым адбыўся і антрапалагічны разварот гуманітарных даследаванняў, калі на першы план выходзілі не безаблічныя эпохальныя падзеі, але гісторыя і культурная памяць асобнага чалавека, а за ім – гісторыя і культура вёскі, мястэчка, горада і ўсёй краіны ў цэлым.

Але не трэба разумець, што вёска – гэта абсалют, на які трэба маліцца. Калі ты маеш гарадскіх дзядоў і бабуляў, то іх гісторыі для цябе будуць не менш захапляльнымі. Гэта таксама, як і жыцццё тваіх уласных бацькоў. Мераючы па сабе, магу пацвердзіць, што здатны не толькі да прафесійнага апытання ў этнаграфічнай экспедыцыі, але і сам магу багата распавесці пра дзіцячую і моладзевую субкультуру Наваполацка на сыходзе савецкай эпохі, чаго ў кніжках не прачытаеш.

Зразумелай становіцца пэўная разгубленасць чалавека, які мае шчырую цікавасць да гісторыі ўласнай сям’і, але не мае досведу размовы на такія тэмы. Страху тут няма – варта проста пачаць гаварыць з блізкім чалавекам.

Пачні з любой тэмы, якая цябе цікавіць, бо жыццё – не кніжка з раздзеламі і падраздзеламі, тут усе гісторыі ў памяці пераплеценныя паміж сабой. Размова пра гульні вывадзе і на тэму працы, а тая лагічна падваджа да феномена свята, дзе ёсць месца і песням, і абрадавым стравам, і нават чарадзейству. Зрэшты, цяпер

кі», што казалі пра святую крыніцу ці камень за ваколіцай, які даглядаў пчолаў і ткалі ручнікі? Гэта і нашыя песні: калядныя, велікодныя, юраўскія, мікольскія, траецкія, купальскія, пятроўскія ды жніўныя – непаўторныя па сваёй прыгажосці космас. Але не менш важнай паўстае і ўласна жыццёвая гісторыя чалавека, спісаная не казённымі выразамі з падручніка, але з уласнай памяці і эмоцый. Вайна, акупацыя, паваяныя голады і калектывізацыя, успаміны пра «польскую мяжу» і кантрабандыстаў, пра тое, як бурлылі храм у часы «ваяўнічага атоізму» і што сталася з тымі вандаламі, якая мода была і забавы ў дзяцей і моладзі, чым запомнілася першая паездка ў горад і чаму стары вясковы чалавек так і не захацеў там жыць.

хапае і разнастайных апытальнікаў на абсалютна розныя тэмы, якія ты можаш выкарыстоўваць у якасці падказкі. Старайся запісаваць «жывы голас», бо з дыктафонамі цяпер праблем няма. А яшчэ лепей – зняць відэа. Тое, што зараз можа падавацца неістотным і другасным, праз пэўны час стане вельмі каштоўным набыткам тваёй сям’і, за які ўжо твае дзеці і ўнукі шчыра табе падзякуюць. Павер, тое, што раскажучы табе родныя дзядуля ці бабуля, яны не раскажучы ніводнаму этнаграфу, і твай запіс будзе сапраўды ўнікальным, як ёсць унікальным лёс кожнага чалавека. Проста знайдзі вольны час і пагавары са сваёй бабуляй...

Уладзімір ЛОБАЧ,
доктар гістарычных навук,
Фота з этнаграфічных
экспедыцый ПДУ

Дзядзька Пранук з Вільні

Ён быў аднагодкам Янкі Купалы і Якуба Коласа, як і нашыя песняры, нарадзіўся 140 гадоў таму – 10 лютага 1882 года. Сапраўднае імя і прозвішча гэтага празаіка, публіцыста і выдаўца Францішак (Франц) Умястоўскі. А псеўданімаў і крыптанімаў ён меў шмат: Пранук, Д. Пранук, Дзядзька Пранук, Ф. У., Фр. Ум-скі, К.

Нарадзіўся Францішак Умястоўскі ў Вільні ў дваранскай сям’і Яна Умястоўскага і Ганны Аляхновіч. Яго бацькі паходзілі з вядомых шляхецкіх родаў Рэчы Паспалітай. Дзед Ануфрый Умястоўскі браў удзел у паўстанні 1830 – 1831 гадоў, а пасля яго паражэння быў пазбаўлены расійскімі ўладамі маёнтка. Сам Францішак узяў шлюб з Галенай Дунін-Марцінкевіч з вядомага беларускага шляхецкага роду. Стрыечным братам яго быў драматург Францішак Аляхновіч (1883 – 1944). Гэта дзякуючы сваёму Умястоўскім і Аляхновічам удалося з Салаўкоў вярнуць Францішка Аляхновіча ў Польшчу, абмянуўшы яго на Браніслава Тарашкевіча. Ф. Умястоўскага сябры Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі называлі паланафілам, дарчы, як і Ф. Аляхновіча напярэдадні Другой сусветнай вайны, пасля таго, як ён вярнуўся з Салаўкоў. Але гэта ім не замінала актыўна працаваць на карысць Беларусі.

Ф. Умястоўскі вучыўся ў Пяцярбургскім тэхналагічным інстытуце. Прымаў актыўны ўдзел у падпольнай культурна-асветнай арганізацыі студэнтскай моладзі «Круг беларускай

Францішак Умястоўскі з жонкай Галенай Дунін-Марцінкевіч (Вільня, пачатак XX ст.)

народнай прасветы і культуры», што існавала ў 1903 – 1904 гадах. Разам з ім у «Круг...» уваходзілі Вацлаў Іваноўскі, Цётка (Алаіза Пашкевіч), Антон Неканда-Трэпка і іншыя беларускія студэнты, якія ў той час вучыліся ў вышэйшых навучальных установах расійскай сталіцы. Сябры гэтай арганізацыі займаліся друкаваннем і распаўсюджваннем беларускамоўных выданняў, пошукам сродкаў для выдання беларускай літаратуры ў Расіі і г.д.

У верасні 1906 года ў Вільні пачала выходзіць «першая беларуская

газета для вясковага і гарадскога люду», якая называлася «Наша доля». Ф. Умястоўскі быў яе тэхнічным рэдактарам. Праўда, выйшла з друку ўсяго 6 нумароў газеты. Але наклад яе дасягаў 10 тысяч асобнікаў. Пазней, у 1919 годзе, Умястоўскі напісаў артыкул-ўспамін «Аб «Нашай долі» і апублікаваў у двух нумарах газеты «Беларусь» пад псеўданімам Дзядзька Пранук.

Літаратурнай творчасцю Ф. Умястоўскі пачаў займацца значна раней. У 1903 годзе ў «Каляндарнай пісанцы на 1904», што выйшла ў Пяцярбургу, ён публікуе свой першы літаратурны твор. Гэта быў верш «Вецер». Пазней ён друкаваўся і ў «Нашай долі». У ім аўтар перадаў свой сумны настрой праз вобразы ветру, снегу, сонца. Вось як гучыць цалкам гэты паэтычны твор:

*Гудзіць у лоўнах, сосны ломіць
І плачэць вецер у бары.
І белы снег да неба гоніць.
Чаму ж так, вецер, плачаш ты?
Ах, плачу я, што ноч без сонца,
Ніхдзе дарогі не знайду.
І так кідаюся бясконца,
Не знаю сам, куды іду.
У грудзях баліць і сэрца млее,
І так маркотна на душы.
Калі ж дзяснёт нам заяснее,
Чаму так, сэрца, млееш ты?..*

Актыўна друкаваўся Дзядзька Пранук у 1908 – 1910 гадах у «Нашай Ніве». Там ён публікуе свае апавяданні «Не мужыцкі розум», «Страх», «У лесе», «Доктар ад калтуна».

Цікава пачаць аглядаць усяго...

№ 28 – (88). Вільня, 25 жніўня 1928 года. Год II.

БЕЛАРУСЬ

ДЗЕНЬ

ТЫ ДНЁВАЯ ЧАСОПІСЬ

Адрэс Рэдакцыі і Адміністрацыі: Вільня (Вильня), Святлоўская вул. (ул. Światłowiecka) № 5, к. 1.

Падпісаны кошт: На 3 месяцы – 3 руб., на паўгоддзе – 5 руб. і на год – 9 руб. За міжмесячны дэлеж перад тымам 25 руб., у тымліку 30 руб., і на чымліку 10 руб.

Ціна асобнага нумару 25 грошаў.

На бездарожжы.

Пасля летняга перарыву пачынаецца новы школьны год. І ў кожнага беларуса, які прызнаваў значэнне для роднае школы, шафстае пытанне, якім будзе гэты год для беларускага школьніцтва.

Беларуская школьная справа, пасля дружаных на старонках «Беларускага Дня» праграмных дэкларацый краёвае групу паслоў з Бібко Супрацоўніцтва з Урадам, не пасуналася за лета ні на крок. Летас адбыліся два курсы Беларускае мовы для вучніцкаў, сабата, апрача ўспомненых дэкларацый, мы ні бачым ніякіх рэальных пачынаў.

Беларуская прэса таксама перагавяла цікавца і гаварыць аб гэтым вельмі важным пытанні.

Тымчасам справа Беларускае школы, сярэдняе і пачатковае, вымагае як-раз найбольш уважлівага адношэння з боку ўсіх беларускіх культурных і палітычных арганізацый для нават і пасюбных людзей.

Разумнае дэкларацыя паслоў з адзінагас сьведчыць аб істнаванні магчымасці пачынага развоў для Беларускага школьніцтва, але гэта не звычайнае Беларускае грамадзянскае ад абавязку адной паліт. свабоды і ад стараннага пачынаць школьнае пытанне на нарадах для перад усімі імямі і справамі. І як-раз, судзячы па апошніх падзеях, гэтае пытанне апынулася на бездарожжы. Таварыства Беларускае Школы, якое вядзе Вільнюскую Беларускаю Гімназію,

адкуль вядомы вясною першае беларускія паўнапраўныя матурысты, зрабіла вельмі важнымым і абавязковым дэкаларэ з грама. Савяршым Беларускае, пачынаючы гэтыя гімназіі, які рэальна многа зрабіў для першае матуры ў двух беларускіх гімназіях. Ацэнка вельмі грам. Вяслаўха ад працы ў гімназіі, Таварыства Бел. Школы ірававалася нейкай матывамі, якія ні маюць нічога супольнага са школай і базуючы на вельмі шкідлівае школьнае для Беларускае школьнае справы. Мы аддаўна знаём грам. Вяслаўха, як шырага крабца, шырага прыхільніка Беларускага руху і шырага прыяцеля Беларускае школы.

У апошнія гады, пачынаючы ад 1926 г., Таварыства Беларускае Школы, наймагавельна культурнага ўстаноў, даяшла на лініі палітычных намінацый і асперыментаў, а да гольцы ў ім даходзіць безадзінае людзі.

Гэта аслабіла працу Таварыства Беларускае Школы, адсоўвала ад удзелу ў ёй павялічаны сілы, а на месцах не давала належнага эфекту дзеля таго, што сама арганізацыя, дзякуючы палітычным экспарыяментам Управы Т-ва, падлігала, часта ні слухала, пад надзорнасьцю з боку ўлады. Тым чынам марнаваліся вельмі людзей добрыя волі і ахвоты да працы на абыяка, а ў цэнтры адсоўваліся здольныя работнікі ад арганізацыі.

Марнаваліся Беларускае сілы вельмі і такія палітыка вельмі прастакіма перад Народам.

Таварыства Беларускае Школы, думі-

БЕЛАРУСКАЯ КУЛЬТУРА

МЕСЯЧНАЯ ЧАСОПІСЬ ВІЛЬНЯ-1927

Пасля пачатку Першай сусветнай вайны Ф. Умястоўскага прызвалі ў расійскае войска. На матэрыялах сваіх франтавых успамінаў ён напісаў апавяданне «Стася» і выдаў, таксама пад псеўданімам Дзядзька Пранук, асобнай кніжачкай у Вільні ў 1921 годзе. «Стася» пазней друкавалася ў іншых выданнях.

З 1919 года Ф. Умястоўскі прымаў удзел у стварэнні беларускіх ваенных фарміраванняў і з’яўляўся прадстаўніком Цэнтральнай Беларускай школьнай рады ў Вільні. Праз год ён ужо ўзначальваў Беларускаю вайсковую камісію, якая займалася арганізацыяй Беларускага войска. Планавалася, што Беларускае вайскоўцы разам з палкамі будучы змагацца з бальшавікамі, дзеля ажыццяўлення праекта польска-беларускай федэрацыі, дэклараванай Пільсудскім. Але гэтага не атрымалася.

Друкаваў свае матэрыялы Ф. Умястоўскі ў 1920-х гадах. У газеце «Родная страха» ў 1922-м ён публікуе цудоўныя «Шчорсаўскія абразкі». Вось як гучыць іх пачатак: «Хто з беларусаў не чуў аб Шчорсах? Аб прыгожых шчорсаўскіх дзяснотах, прыбраных у свае лекныя нацыянальныя вопраткі? Аб рослых і моцных, які дубы, шчорсаўскіх дзяснотах, з каванкамі ў руках (жалезнымі палкамі), якія не раз пушчаліся ў ход, калі сабраўшыся пад востры на вечарынках, выпіўшы лішнюю чарку гарэлкі, яны каванкамі гэтымі спынялі дзядзькоў чужых вёсак, якія мелі няшчасце залішне круціцца каля якой-небудзь любай сэрцу Марысыці ці Ганулькі?.. Хто не чуў аб велізарным маётку графа Храптовіча, маётку з багатай культурнай зямлі, з гаспадаркай, якая была прыкладам не толькі для нашых гаспадароў, але была вядома далёка і за межамі нашага краю...».

Пісаў Ф. Умястоўскі лёгка, проста, зразумела. Гэта быў сапраўды таленавіты чалавек. Яго апавяданні «Не мужыцкі розум» і «У Мэнджылі» Ігнат Дварчанін уключыў у сваю вядомую «Хрэстаматыю новай беларускай літаратуры (ад 1905 года)» (Вільня; 1927).

Нялёгкае стасункі меў Ф. Умястоўскі з бібліяграфам, гісторыкам, калекцыянерам, публіцыстам і перакладчыкам Рамуальдам Зямкевічам (1881 – 1944), які часта свае творы падпісваў Саўка Баравы. Спрачаліся яны часцей за ўсё праз прэсу, публікуючы розныя артыкулы і абражаючы адзін аднаго. У 1928 годзе Р. Зямкевіч апублікаваў у газеце «Права працы» артыкул «Воўчы білет самазванцу рэдактару-выдаўцу «Нашай долі» (1906) – яснавельможнаму «пану графу» Францішку Умястоўскаму», які падпісаў псеўданімам Саўка Баравы. Ф. Умястоўскі ў адказ надрукаваў у сваёй газеце «Беларускі дзень» артыкул «Праўда аб рэдагаванні «Нашай долі» (1906): Адказ на пісьмо Саўкі Баравога (Р. Зямкевіча), апублікаванае ў газеце «Права працы» і г.д.

Спрабаваў свае сілы Ф. Умястоўскі і на ніве перакладу. Пераклаў на беларускую мову казку Оскара Уайльда «Малыды каралевіч» і аповесць Мікалая Голяя «Зачараванае месца».

Пасля пачатку Другой сусветнай вайны ў верасні 1939 года Ф. Умястоўскага мабілізавалі ў польскае войска. Неўзабаве ён трапіў у савецкі палон. Быў ітэрнаваны ў лагер для ваенна-палонных у горад Казельск, а вясной 1940 года расстраляны ў Катыні пад Смаленскам.

Вельмі шкада, што пасля 1928 года таленавіты аўтар Ф. Умястоўскі адшоў ад літаратурнай працы і грамадскай дзейнасці. А мог бы яшчэ шмат зрабіць для Беларускай культуры і літаратуры. Тым не менш, даўно пара яго літаратурную працу сабраць і выдаць асобнай кніжкай. Толькі хто гэтай справай сёння зможа парупіцца?..

Яны жылі побач з намі

З нагоды 80-годдзя гэта ў Дзятлаве

Сумная дата... Пра яе не скажаш ні гадавіна, ні юбілей. Інакш, як жудасная трагедыя, і не назавеш знішчэнне больш за 5 тысяч чалавек – дзяцей, сталых людзей, старых... Толькі за тое, што былі яны яўрэямі. Толькі за тое, што форару захацелася выразаць гэту нацыю пад карань, не пакінуць жывым нікога, ніводнага «юдэ», як называлі яўрэяў нацысты. Такая з'ява ў гістарычнай тэрміналогіі называецца генацыдам. І адчулі на сабе гэты генацыд у гады Вялікай Айчыннай вайны ўсе да аднаго дзятлаўскія яўрэі.

Гэта ў Дзятлаве было створана 22 лютага 1942 года. Туды нацысты сагналі ўсіх яўрэяў мястэчка. Паводле ўспамінаў тых, хто выжыў, знаходзілася яно ў цэнтры мястэчка, на месцы, дзе зараз размешчаны будынкі гімназіі, музея, былога райкама партыі. Колькі дамоў уваходзіла ў гэта, дакладна невядома, та да нас дайшлі ўспаміны яны Рубіна Пінскі, жыхара Канады, дзе ён расказвае пра жудасныя ўмовы ўтрымання ў гэта: «У лютым 1942 года, праз 8 месяцаў нямецкай акупацыі, яўрэйскім і польскім рабочым загадалі рабіць плот вакол цэнтра Дзятлава. Так стварылася гэта. Я вярнуўся з будоўлі ўжо тады, калі ўсе мае родныя жылі ў гэта. Сям'я жыла ў доме, дзе размясцілі каля 60-і яўрэяў (плошча дома складала 80-90 квадратных метраў). Не было як прайсці паўз людзей, не тое каб раскладзі рэчы або легчы спаць.

Выходзіць з гэта не дазвалялася. Некаторыя яўрэі мелі спецыяльныя пропускі, але гэта былі тыя, каго прымушальна працаваць на «карысць нямецкай арміі». Такі дазвол быў і ў мяне, таму я мог зрэдку прабрацца ў свой дом на Слонімскай вуліцы і ўзяць бульбу са схованкі. Браў столькі, каб можна было схаваць на сабе і прайсці незаўважаным. Такая рызыка каштавала дарага, бо на тэрыторыю гэта забаранялася праносіць якую-небудзь ежу. Калі яўрэя лавілі вартавыя, большую частку ежы яны забіралі сабе, а калі нямецкія – «кантрабандыста» дапытвалі і расстрэльвалі».

Жыццё ў гэта з кожным днём пагаршалася – меншалі харчовыя пайкі, пачаліся аблавы.

Альтар Дварэцкі, які ўзначальваў юдэнрат, яўрэйскі орган самакіравання

ў гэта, разумеў, што трэба шукаць нейкае выйсце. Тады ён вырашыў стварыць са шматлікіх яўрэяў, якія хаваюцца ў лесе, партызанскі атрад. Любую зброю, якую ўдавалася здабыць, перапраўлялі ў лес. Людзі ў гэта ўжо не маглі супраціўляцца: голад, хваробы, што ўзніклі ў выніку антысанітарыі, здзек фашыстаў абясцілі іх.

Але супраціўленне ў дзятлаўскім гэта было. Альтар Дварэцкі і начальнік яўрэйскай паліцыі Абрам Альперт узначальвалі яго. Рыхтаваўся напад на фашыстаў, у час якога планавалася большую частку яўрэяў гэта пераправіць у лес.

29 красавіка 1942 года Шалом Піўлун, у якога быў пропуск, сустрэўся з кіраўніцтвам аднаго з партызанскіх атрадаў, каб дамовіцца пра пакупку некалькіх кулямётаў і вінтовак. Яўрэі з гэта аддалі амаль усё, што яшчэ было ў іх прыхавана на «чорны дзень». Але Шалом Піўлун выдалі. Калі ён забраў зброю, разлічыўся і пачаў адыходзіць, яго акружылі нацысты карны атрад. Шалома адвезлі ў нямецкую камандатуру, дапытвалі: немцы хацелі даведацца імёны ўдзельнікаў супраціўлення. Кіраўнікі супраціўлення, не дачакаўшыся Піўлуна, рыхтаваліся да горшага. Вечарам з нацыскай камандатуры была перададзена запіска, напісаная крывёю: «Я вас не выдаў, ідзіце ў лес і адпомсціце за маю кроў». Лідары супраціўлення (іх было сям'ёра) бралі на сябе адказнасць за 2,5 тысячы жыхароў гэта. У тую ж ноч дужэйшыя, хто мог хадзіць самастойна, збеглі ў лес.

Пра гэты пабег з гэта раскажаў краязнаўцам на па-

чатку 2000-х апошні карэнны яўрэй Дзятлава Абрам Якаўлевіч Каплан. Яго сям'я таксама шмат дзён і начэй капала «маліну», яму пад падогай, каб у час аблавы схавацца там. Перад акцыяй Капланам удалося выйсці з гэта, яны накіраваліся ў бок Хадзьяўланаў, потым трапілі ў Міроўшчынскі лес, а пазней – у Ліпчанскую пушчу непдалёк Накрышак.

Дзятлаўскае гэта знішчалі ў два этапы – у красавіку і жніўні 1942 года. У многіх дакументах і сведчаннях ліквідацыі Дзятлаўскага гэта вядома пад назвай «Разня ў Дзятлаве».

29 красавіка 1942 года немцы арыштавалі юдэнрат і акружылі гэта. На допытку 30 красавіка ўсім яўрэям загадалі ісці на старыя яўрэйскія могілкі (цяпер на гэтым месцы сквер і помнік І. Філідовічу), што знаходзіліся ўнутры гэта. Немцы і паліцаі пачалі выводзіць яўрэяў з дамоў, збіваючы іх нагамі і забіваючы на месцы тых, хто не хацеў падпарадкоўвацца. Яны адабралі «непатрэбных», на іх думку, людзей – жанчын, старых і дзяцей, аддзяліўшы іх ад маладых кваліфікаваных рабочых. Каля 1200 адабраных яўрэяў (дакладная лічба да гэтага часу невядома, а на магіле пазначана 3000) пагналі па вуліцах Дзятлава ў Курпешскі лес. Асуджаныя людзі ішлі, крычалі і галасілі, развітваючыся са сваякамі, а беларусам і палякам нацысты загадалі не высювацца з дамоў, і выставілі ўздоўж дарогі ахову з сабакамі.

У лесе ўжо загадаў былі выкапаны ямы, і яўрэяў пачалі забіваць групамі па 20 чалавек. Пад час гэтай жахлівай акцыі нямецкі камісар раёна адабраў тых, хто меў даведку аб набытай прафесіі, а таксама членаў іх сем'яў – дзякуючы гэтому каля ста чалавек вярнуліся ў гэта. Забівалі яўрэяў як немцы, так паліцаі.

Другое масавае забойства яўрэяў Дзятлаўскага гэта пачалося 6 жніўня 1942 года і працягвалася тры дні. Вязні спрабавалі хавацца ў падрыхтаваных «малінах», але не ўсім пашчасціла застацца незаўважанымі. У выніку гэтых расстрэлаў ад 1500 да 3000 яўрэяў былі забіты і пахаваны ў трох брацкіх магілах на новых яўрэйскіх могілках (сучасныя яўрэйскія могілкі на вуліцы Кастрычніцкай). У знішчэнні яўрэйска-

Яўрэйская вуліца ў Дзятлаве да вайны

га насельніцтва Дзятлава ўдзельнічалі салдаты і афіцеры 36-га паліцэйскага батальёна, сфармаванага ў пачатку 1942 года з добраахвотнікаў на тэрыторыі Эстоніі. Пакінулі жыць крыху больш за 200 яўрэйскіх рамеснікаў-спецыялістаў – іх перавялі ў гэта Навагрудка.

Кніга «Памяць. Дзятлаўскі раён» сведчыць, што ўсяго ў красавіку і жніўні 1942 года ў Дзятлаве былі забітыя 3500 яўрэяў.

На гэтым скончылася гісторыя не толькі Дзятлаўскага гэта, але і гісторыя яўрэйскай абшчыны Дзятлава. Усяго за час акупацыі гітлераўцы замучылі і забілі ў Дзятлаве 5800 яўрэяў. Некалькі содзень (па сведчаннях архіваў ізраільскага музея Яд-Вашэм – 500 чалавек) яўрэяў змаглі выратавацца і дажыць да вызвалення ў сямейным партызанскім лагеры, які знаходзіўся ў Ліпчанскай пушчы. Камандзірам атрада, на базе якога існаваў лагер, быў Валянцін Біцько.

Афіцыйныя дакументы захавалі імёны некаторых арганізатараў і выканаўцаў масавых забойстваў яўрэяў Дзятлава: зондэрфюрар СС Глейман, нямецкі вайсковец Глебка, обер-лейтэнант Убрый, лейтэнанты Кіхлер, Рыдэль і Браўн, обер-лейтэнант Егнсан, капітаны Мальхер і Майдаль (кніга «Катастрофа яўрэяў у Беларусі»).

Цяжка ўявіць, што гэтыя людзі некалі жылі ў нашым горадзе, радаваліся, кахалі, нараджалі дзяцей. І ратм іх не стала, былі па-драпежніцку забітыя на вачах у тых дзятлаўчанаў, хто стаўся жыць і сведчыць. Плынь часу ўсё далей адносіць нас ад тых падзей, але мы помнім і будзем помніць кожнага забітага, каб не даць падобнай трагедыі паўтарыцца на нашай зямлі.

Алена АБРАМЧЫК,
старшы навуковы супрацоўнік
Дзятлаўскага
гісторыка-краязнаўчага музея

Помнік у Курпешскім лесе

Помнік на яўрэйскіх могілках

Мастак-манументаліст з Пружаншчыны

17 лютага споўнілася 70 гадоў мастаку манументальнага жанру Уладзіміру Крываблоцкаму.

Нарадзіўся ён у 1952 г. у вёсцы Хвалава Пружанскага раёна. Вучыўся (пасля 4-га класа) у Рэспубліканскай школе-інтэрнаце па музыцы і выяўленчым мастацтве. Потым скончыў Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут. У якасці дыпламнай працы выканаў трыпціх «Хатынь». Гэта былі вялізныя палотны вышыняю два з паловай метры.

У 1986 г. за роспіс «Дзеля жыцця на Зямлі» ў інтэр'еры Музея народнай славы ў пасёлку Ушачы Уладзімір Васільевіч быў узнагароджаны прэміяй Ленінскага кам-

самола Беларусі. Да гэтага ніхто з беларускіх мастакоў не выконваў роспісы такога вялікага памеру: яго плошча складала 320 квадратных метраў. Мастак стварыў сапраўдны гімн мужнасці, дзе выказаў сваё захвален-

не гераізмам народа. Для рэалізацыі задумы абраў пяць сюжэтаў: «Хлеб зямлі Ушачыны», «Барацьба за жыццё», «Фашызм не пройдзе!», «Вызваленне» і «Крах фашызму».

Праз год Уладзімір Васільевіч працаваў над эскізам вялікай мазаікі для трох будынкаў Брэсцкага электрамеханічнага завода. Потым прымаў удзел у рэканструкцыі Нацыянальнага акадэмічнага Вялікага тэатра оперы і балета, у аздабленні будынка Нацыянальнай бібліятэкі. Яго роспісы на сценах, вітражах, мазаікі ўпрыгожваюць вуліцы, тарцы будынкаў у Салігорску, Брэсце, Баранавічах, Кобрывіне, Мсціславе...

У Беларускім дзяржаўным музеі гісторыі Вялікай Айчыннай вайны знаходзіцца твор «Рэквіем», за стварэнне якога У. Крываблоцкі атрымаў Дзяржаўную прэмію Беларусі. Пра сваю цікавасць да гэтай тэмы мастак расказвае так: «Амаль выпадкова жыццё ў канцлагер “Азарычы”. Нашыя сустрэчы, балючыя ўспаміны былых малалетніх вязняў так ускалыхнулі, растрывожылі маю душу, што яна запатрабавала вынесці гэты боль і гэтую мужнасць людскую на палатно карціны». І першымі глядачамі «Рэквіема» сталі былыя малалетнія вязні.

У гэтым жа музеі ў 2004 г. з вялізным поспехам праходзіла выстава-цыкл У. Крываблоцкага «Памяць і засмучэнне. Ахвярам вайны прысвячаецца». У экспазіцыю ўвайшлі кампазіцыі і партрэты канкрэтных жыхароў беларускіх вёсак, былых вязняў фашысцкіх канцлагераў. На выставе таксама былі прадстаўлены і партрэты блізкіх людзей – маці і бабুলі.

Сёння творы У. Крываблоцкага захоўваюцца ў Нацыянальным мастацкім музеі Беларусі, Нацыянальным гістарычным музеі Беларусі, Магілёўскім абласным мастацкім, Віцебскім краязнаўчым музеях.

*Марына КАЎТУНОК,
галоўны закавалнік фондаў
музея-сядзібы
«Пружанскі палацык»*

Жлобінскаму гісторыка-краязнаўчаму музею – 30 гадоў

Трыццаць гадоў таму – 15 лютага 1992 года – дзверы для наведвальнікаў адкрыў Жлобінскі дзяржаўны гісторыка-краязнаўчы музей, які стаў цэнтрам па захаванні гістарычнай памяці нашай малой радзімы. Яго дырэктар Ніна Шрэйтэр распавядае:

– Спробы стварыць гісторыка-краязнаўчы музей у Жлобіне прадпрымаліся даўно. Яшчэ ў 1971 годзе ў драўляным аднапавярховым будынку былога ваенкамата па вуліцы Першамайскай быў адкрыты музей народнай славы. Значны ўклад у яго стварэнне ўнёс ветэран Вялікай Айчыннай вайны і педагогічнай справы, былы дырэктар СШ № 1, краязнаўца Іван Талкачоў. Ён збіраў матэрыялы, экспанаты, фатаграфіі пра жыхароў горада, сустракаўся з людзьмі, запісваў іх успаміны. І ўсё гэта было перададзена ў музей. Установа доўгі час працавала на грамадскіх пачатках.

У верасні 1989 года пад музей выдзелілі іншы будынак. Першым дырэктарам быў прызначаны былы дырэктар швейнай фабрыкі, краязнаўца Яўген Карцаў.

Пры адкрыцці музея яго фонды налічвалі звыш 4-х тысяч экспанатаў. Значная іх частка размясцілася ў экспазіцыйных залах: этнаграфіі, дарэвалюцыйнага развіцця, рэвалю-

цыйнага перыяду, даваеннага жыцця, Вялікай Айчыннай вайны, партызанскага руху, сучаснасці. Агульная экспазіцыйная плошча складала 243 м². Афармленнем музея займаўся Мінскі мастацка-вытворчы камбінат мастацкага фонду Рэспублікі Беларусь пад кіраўніцтвам Валерыя Храмцэвіча. Дапамогу ў адборы матэрыялаў аказвалі

супрацоўнікі Беларускага дзяржаўнага музея Вялікай Айчыннай вайны, у прыватнасці, намеснік дырэктара Генадзь Баркун і загадчыца аддзела фондаў Ірына Варанкова. Работнікі Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі перадалі нашаму музею калекцыю крэміявых вырабаў перыяду неаліту, рэшткі керамічнага посуду і іншыя прадметы, што распавядаюць пра лад жыцця нашых далёкіх продкаў.

З цягам часу музею, у якім налічвалася ўжо звыш 20-і тысяч адзінак захоўвання, стала цесна ў невялікім будынку. Таму 7 лістапада 2020 года наша ўстанова ўрачыста пераехала ў суседні двухпавярховы будынак, які быў капітальна адрамантаваны. Цяпер у музеі размяшчаецца 16 экспазіцыйных залаў, карцінная галерэя, лекцыйны зала, музычны салон. Сёння тут вядзецца вялікая культурна-асветная праца.

*Мікалай ШУКАНАЎ,
краязнаўца, г. Жлобін
Фота аўтара і Мікалая СЕМЯНЦА*

ГА «Беларускі фонд культуры» і рэдакцыя «Краязнаўчай газеты» шчыра віншуюць супрацоўнікаў музея-юбіляра са святам, зычаць здароўя, дабрабыту, здзяйснення новых праектаў і цікавых знаходак.

Першыя работнікі музея (у цэнтры сядзіць Я. Карцаў) з грамадскім актывам

У экспазіцыйнай зале Вялікай Айчыннай вайны

Імёны ў гісторыі краю

*Жыві, шукай,
усё рабі як след.
Каб на Радзіме
твой свяціўся след.*

Сяргей Грахоўскі

Сёлета Жукоўшчынская сельская бібліятэка – цэнтр духоўна-мастацкай спадчыны распачынае краязнаўчы праект «Іх імёны ў гісторыі краю». У бібліятэцы праходзіць пошукавая акцыя «Нашы землякі – наш гонар». Цягам года бібліятэка будзе знаёміць наведвальнікаў з вядомымі землякамі, якія пакінулі прыкметны след у гісторыі сваёй малой радзімы, праявілі сябе ў працы, у розных галінах навукі, культуры, мастацтва, грамадскай дзейнасці.

У рамках краязнаўчага праекта аформлена паліца-персаналія «Незабытыя імёны: Юліян Корсак». Нарадзіўся паэт і пера-

Юліян Корсак
(*Валенцій Ваньковіч, 1830 г.*)

кладчык Ю. Корсак 13 лютага 1806 года ў Слоніме. Меў маёнтак у вёсцы Страла (Дзятлаўскі раён), дзе правёў амаль усё сваё дарослае жыццё. Тут адбылося яго станаўленне як паэта і перакладчыка. Быў добра знаёмы з Адамам Міцкевічам, Вікенціем Дмахоўскім, Антоніем Адын-

цом ды інш. Літаратурную спадчыну паэта складаюць зборнікі «Вершы» (1830, у 1836 г. – другое выданне), «Новыя вершы» (1840 г., у двух тамах). Пад вокладкамі гэтых зборнікаў размешчаны творы, што «геаграфічна» найболей блізкія да Дзятлаўшчыны: «Да Нёмана», «Да Ігната Дамейкі» ды інш. Замілаванасць родным краем, дабрынёй і шчырасцю народа, нейкай яго дзіцячай непасрэднасцю – лейтматыў вершаў Ю. Корсак. Яго найбольшае паэтычнае дасягненне – поўны пераклад «Боскай камедыі» Дантэ Аліг’еры. На паліцы прадстаўлены матэрыялы аб жыцці і дзейнасці нашага земляка, а таксама копія выявы сядзібы ў Страле пэндзяля Напалеона Орды.

*Людміла ЦЮЛЕННА,
в. Жукоўшчына,
Дзятлаўскі раён*

Нам ёсць каго шанаваць

У Мастоўскай раённай бібліятэцы прайшоў Дзень інфармацыі «Роднага краю імёны». Спачатку аўтар гэтых радкоў пазнаёміла вучняў мастоўскай СШ № 2 з электроннай прэзентацыяй «Юбілейныя даты. 2022. Наши земляки» пра вядомых людзей, якія праславілі Мастоўшчыну: мастакоў Сцяпана Янкоўскага, Уладзіміра Кіслага, Аляксандра Пашкевіч-Негарэльскага, вучонага-гісторыка Міхаіла Біча, паэта Мікалая Іваноўскага ды інш.

На мерапрыемстве прысутнічала і ветэран працы, член прэзідыума савета ветэранаў Мастоўскага раёна Любоў Альшэўская. Уважліва слухалі вучні расповед Любоўі Вікенцьеўны пра музей баявой славы на базе СШ № 3, у стварэнні якога яна прымала актыўны ўдзел, пра тое, як збіралі матэрыялы аб 323-й і 348-й стралковых дывізіях 2-га Беларускага фронту, што вызвалілі раён у гады Вялікай Айчыннай вайны. Таксама жанчына падзялілася ўспамінамі пра сустрэчы з ветэранамі вайны. Пад уражаннем гэтых сустрэч былая воіны 348-й

стралковай дывізіі Васіль Арцёмаў выдаў кнігу «Поэтический итог памяти», а Уладзімір Бараноўскі – кнігу «По дорогам памяти», з якіх на мерапрыемстве гучалі вершы.

Яшчэ Л. Альшэўская расказала пра апошні бой малодшага лейтэнанта Івана Тордзія. Тут, дзе Зальвянка ўпадае ў Нёман, стаіць абеліск маладому воіну. 25 гадоў не ведала яго сям’я, як загінуў і дзе пахаваны І. Тордзія. Таму ордэн Айчыннай вайны І ступені, якім быў удастоены герой, захоўваўся ў школьнаму музеі баявой славы. Пазней у гэтай школе два гады вучыўся ўнук І. Тордзіі Альберт.

Згадалі на сустрэчы і Васіля Жукава (1922 – 1944), Героя Савецкага Саюза, удзельніка вызвалення Беларусі, які загінуў пад час баёў за наш горад. Сёлета – 100 гадоў з дня яго нараджэння.

Мерапрыемства, арганізаванае для вучняў, было скіравана на фарміраванне ў іх інтарэсу да вывучэння гісторыі свайго народа.

*Ірына КАВАЛЕЎСКАЯ,
г. Масты*

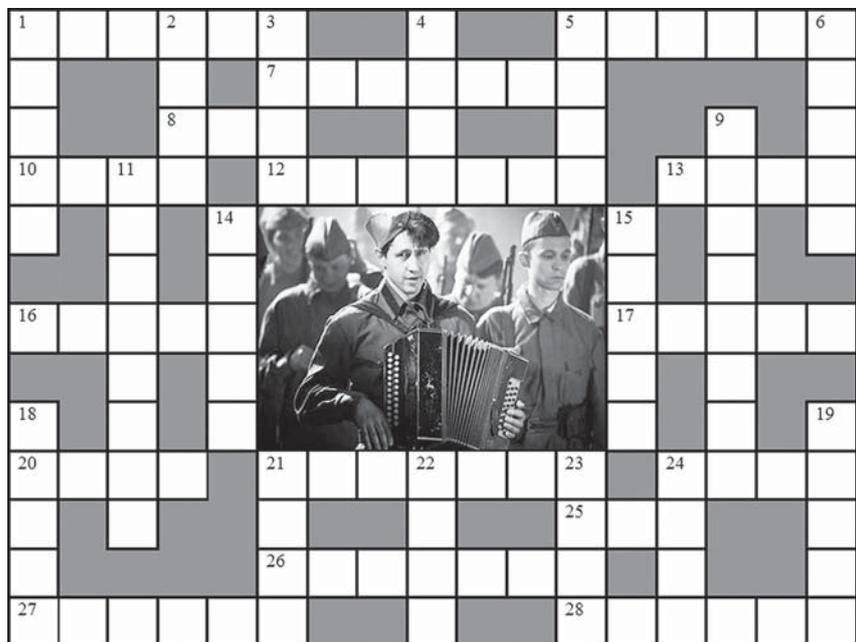
Уздоўж

1. ... без храбрасці, што салавей без песні (прык.). 5. Чым мацней ..., тым лягчэй служба (прык.). 7. Буйное злучэнне самалётаў ці ваенных караблёў. 8. ... айчыны святлейшы за чужы агонь (прык.). 10. Народны сход у старажытнай Беларусі. 12. Група ад воінскага падраздзялення для нагляду за парадкам. 13. «Салдат ... Броўкін». Савецкая кінакамедыя, знятая ў 1955 годзе рэжысёрам І. Лукінскім. 16. Металічны знак, што выдаецца на памяць аб якой-небудзь падзеі. 17. Хто за Радзіму гарой – той сапраўдны ... (прык.). 20. Уразведчыка розум хітры, ... вострае, выдатны слых і паляўнічы нюх (прык.). 21. «Толькі пыл пад сапагамі, // З намі бог і сцяг над намі //! ... нам даверыла свой лёс». З верша С. Макея «Армейская сям’я». 24. Для салдата што ні куст, то ... (прык.). 25. Партовае збудаванне. 26. Звесткі аб чым-небудзь, змешчаныя па графам у пэўным парадку. 27. ... або мёд п’е, або кайданы трэ (прык.). 28. Смелы, адважны чалавек (разм.).

Упоперак

1. На герояі... бяжыць (прык.). 2. Душавы народны музычны інструмент. 3. Хуткасьць інтэнсіўнасці развіцця чаго-небудзь. 4. Паганяты сабак, запражаных у нарты. 5. Прасцяг; шыр. 6. Хто ў ... ходзіць, таго і смерць абходзіць (прык.). 9. Двухколавая антычная калясніца. 11. Песня і ... патрэбны, як снарад і пушка (прык.). 14. Дзейнічай па ўставае – заваюеш ... і славу (прык.). 15. Спецыяльнае памяшканне для стаянкі і рамонту самалётаў, верталётаў. 18. «На ўсе лады паэмы і быліны // Пяюць: ... табе, баец!». З верша П. Панчанкі «Франтавік». 19. Куля сцеражэ, ды ... зберажэ (прык.). 21. Падраздзяленне ў пяхоце. 22. Адначасовы выстрал з некалькіх вінтовак, гармат. 23. Вялікі марскі рак. 24. соль і вада – салдацкая яда (прык.).

Слаў Івон ЦЕЛЕШ

ЛЮТЫ

20 – Мазынскі Валерый Яўгенавіч (1947, Барысаўскі р-н), рэжысёр тэатра, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1978), Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1986) – 75 гадоў з дня нараджэння.

20 – Цікоцкі Міхаіл Яўгеневіч (1922, Бабруйск – 2012), мовазнаўца, адзін з заснавальнікаў школы беларускай стылістыкі, журналіст, заслужаны работнік адукацыі Беларусі, заслужаны работнік вышэйшай школы Беларусі – 100 гадоў з дня нараджэння.

21 – Фінберг Міхаіл Якаўлевіч (1947, Мазыр – 2021), дырыжор, педагог, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, народны артыст Беларусі, лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1990), Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1996), узнагароджаны ордэнам Францыска Скарыны – 75 гадоў з дня нараджэння.

22 – Марусалаў Міхаіл Міхайлавіч (1922 – 1982), дзеяч цыркавога мастацтва, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі – 100 гадоў з дня нараджэння.

22 – Міско Іван Якімавіч (1932, Слоніўскі р-н), скульптар, народны мастак Беларусі, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР (1977) – 90 гадоў з дня нараджэння.

22 – Ціханаў Іван Ціханавіч (1922 – 1993), мастак, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі – 100 гадоў з дня нараджэння.

23 – Кучынскі Валерый Аляксандравіч (1947 – 2016), спявак, заслужаны артыст Беларусі, лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1972) – 75 гадоў з дня нараджэння.

24 – Жураў Анатоль Яфімавіч (1922, Гомель – 1977), вучоны-гісторык, лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1970) – 100 гадоў з дня нараджэння.

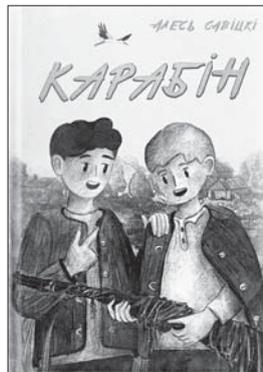
24 – Янка Хвораст (Іван Маркавіч; 1902, Пружанскі р-н – 1983), танцоўшчык, балетмайстар, збіральнік беларускага харэаграфічнага фальклору, заслужаны дзеяч культуры Беларусі – 120 гадоў з дня нараджэння.

26 – Карпаў Уладзімір Барысавіч (1912 – 1977), пісьменнік, крытык – 110 гадоў з дня нараджэння.

26 – «Літаратура і мастацтва» (1932, Мінск), газета творчай інтэлігенцыі Беларусі, уладальнік ордэна Дружбы народаў – 90 гадоў з часу выхаду першага нумара.

Знаходка, што стала кнігай

Пісьменніцкія архівы часта тояць у сабе самыя розныя адкрыцці, і нездарма творчая спадчына пісьменнікаў прыцягвае ўвагу даследчыкаў літаратуры. Так пацвярджаецца славыты выраз «напісанае застаецца». Разбіраючы архіў вядомага беларускага пісьменніка Аляся Савіцкага, яго жонка Людміла Барысаўна знайшла неапублікаваную раней аповесць «Карабін».

Дзеянне гэтага твора адбываецца на Полаччыне ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Яго галоўныя героі – падлеткі Генка і Лёнька, якія ў акупаваным фашыстамі горадзе знаходзяць магчымасць змагацца з ворагам. Хлопцы адшукалі карабін і патроны і ўступілі ў няроўны бой з гітлераўцамі. Што было потым і як склаўся

лёс галоўных герояў, чытач даведаецца, прачытаўшы твор.

У галоўным героі пазнаецца сам аўтар, які ў сямнаццаць гадоў стаў партызанам, быў разведчыкам і падрыўніком. У 1942 годзе, паправіўшы патронны і ўступіўшы аб нараджэнні і прыпісаўшы сабе адзін год, юнак пайшоў у пар-

тызанскі атрад, да 1944 года быў камандзірам падрыўнай групы атрада «Бальшавік» бригады імя Варашылава на Віцебшчыне. З 1944 года ваяваў на франтах Вялікай Айчыннай, удзельнічаў у вызваленні ад фашысцкіх захопнікаў краін Еўропы, у баях за ўзяцце Берліна. Быў тройчы паранены, узнагароджаны баявымі ордэнамі і медалямі.

Алесь Савіцкі пачаў пісаць яшчэ ў партызанскім атрадзе ў 1943 годзе. Пры жыцці Савіцкага выйшла нямала кніг, ён быў удастоены Дзяржаўнай прэміі ў галіне літаратуры. Цяпер творчая спадчына пісьменніка папоўнілася дзякуючы знаходцы ў яго архіве. Кніга выдана ў Мінску выдавецтвам «Форум» у 2021 годзе накладам 3000 экзэмпляраў.

Ян ЗАГОРСКІ

Адказы на крыжаванку, змешчаную ў № 6

- Уздойж:** 1. Беларус. 5. Радасць. 8. Час. 9. Бард. 10. Лета. 12. Настаўнік. 15. Скарб. 16. Крылы. 17. Банту. 18. Ронда. 19. Байка. 20. Дубль. 21. Кніга. 23. Слова. 24. Раман. 26. Уцеха. 30. «Катэзіс». 32. Твор. 33. Маці. 34. Рот. 35. Класіка. 36. Прырода.
- Упоперак:** 2. Ліра. 3. Устаў. 4. Галасы. 6. Адзін. 7. Свет. 9. Буксір. 11. Азбука. 13. Прадслава. 14. Чараўніца. 20. Дыспут. 22. Ападкі. 25. Махаон. 27. Радок. 28. Віхор. 29. Мова. 31. Чало.

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

РАЗРЭЗ архітэктурны – фронтальная праекцыя будынка ці архітэктурнай дэталі, умоўна рассечаных плоскасцю або сістэмай плоскасцяў. Разрэз служыць для паказу на чарцяжы канфігурацыі архітэктурных дэталей, аб'ёмаў або ўнутраных прастораў. Разрэз шырока выкарыстоўваецца ў архітэктурных праектах. Выконваецца сродкамі архітэктурнай графікі. Для нагляднага паказу структуры будынка і поўнага ўяўлення аб яго архітэктурна-прасторавай арганізацыі часам сумяшчаецца з аксанаметрыяй. Вядомы з даўніх часоў (Старажытная Грэцыя і Старажытны Рым). У Расіі, у т.л. у Беларусі,

пачаў шырока выкарыстоўвацца з XVIII ст.

РАЗЦЬОВАЯ ГРАВЮРА – старажытная тэхнічная разнавіднасць гравюры на метале, у якой паглыбленыя элементы друкарскай формы ствараюцца з дапамогай вострага разца (штыхеля). Разцовай гравюры ўласцівыя строгая рытмічнасць ліній, выразная пластычнасць выявы, разнастайнасць святлоценных пераходаў.

Вядома ў Еўропе з XVI ст., у Расіі з XVII ст. З XVII ст. у краінах Заходняй Еўропы з-за працаёмкасці і абмежаванасці мастацкіх магчымасцяў саступіла месца тэхніцы афорты і яго

разнавіднасцяў. У XVIII – XIX стст. выкарыстоўвалася галоўным чынам пры выкананні геаграфічных карт, відаў гарадоў, навуковых ілюстрацыяў, рэпрадукцыяў твораў мастацтва для выданняў альбомнага тыпу.

У Беларусі разцовай гравюры на медзі вядома ў XVI – XVIII стст. Дасягнула значнага мастацкага ўзроўню ў XVII ст. у творчасці Тамаша Макоўскага, Аляксандра Тарасевіча, Льва Тарасевіча, Максіма Вашчанкі, Івана Шчырскага, Міхася Сімкевіча.

Насвіж на гравюры Тамаша Макоўскага (1604 г.)